ערב פסח

א. וועז ערב פסח איז חל בשבת, ווי די קביעות פון היינטיקן יאר, איז דער דין [1], אז דער תענית בכורות וועלט נדחה פון ערב פסח צום יום ה' שלפניו — ניט ליום ו' ערב ש"ק, ווייל צוליב כבוד שבת איז מען לכתחילה ניט קובע א תענית בערב שבת [2].

עס שטעלט זיך די שאלה [3]: אויב איינער האָט ניט געפאַסט ביום ה' (ווייל ער האָט פארגעסן וכיו"ב) — צי אין דעם פאל זאל ער פאַסטן ביום ו' עש"ק [4] [ווייל דאָס וואָס מ'איז ניט קובע א תענית ביום ו' עש"ק — איז עס נאָר (א) לכתחילה (ב) פאַרן ציבור; משא"כ בנדו"ד, היות (א) עס איז בדיעבד, עס איז שוין נאָך דעם יום ה', און (ב) עס רעדט זיך דאָך וועגן א יחיד [5]].

הסברת השאלה: גדר דחיית התענית קען מען מסביר זיין אויף צוויי אופנים:

א) דאָס וואָס מ'פאַסט ביום ה' איז תשלומין פון ערב פסח (שבת), אָבער בעצם בלייבט דער חיוב אויפן טאָג פון ערב פסח (שבת);

לפי"ז דאַרף אויסקומען, אז אויב ער האָט ניט געפאַסט ביום ה', איז נאָך ניט אוועקגעגאַנגען דער חיוב, דאַרף ער משלים זיין דעם תענית ביום עש"ק.

ב) הגם אז לכתחילה איז די דחי' פון תענית אָן ענין של תשלומין פון ערב פסח [און אויך די הקדמת התענית צו יום ה' (און ניט ליום ו') איז מצד א סיבה צדדית — ווייל מ'איז ניט קובע א תענית לכתחילה ביום ו' עש"ק] — אָבער נאָך דעם ווי דער תענית איז נקבע געווארן ליום ה', איז יום ה' געווארן דער זמן החיוב.

וכידוע מעין דוגמא צו דעם בדיני סוכה [6] — די צוויי דעות בא נסרים שיש בהם ארבעה, און „הפכן על צידיהן" (וואָס איז „פחות מג" [7]), וואָס לויט איין מ"ד [8] איז עס סכך כשר (וויבאַלד „הפכן על צידיהן"): דער צווייטער מ"ד זאגט אָבער „פסולה", ווייל כאָטש אז הפכן על צידיהן, וויבאַלד אָבער אז „יש שם פסול עליהן" מצד דעם וואָס „יש בהם ארבעה" — „נעשו כשפודין של מתכת" (וואָס זיינען פסול לסכך „בכל ענין").

און לויט דער צווייטער הסברה, אויב מ'האָט ניט געפאַסט (מאיזו סיבה שתהי') ביום ה' — דאַרף מען עס ניט משלים זיין ביום ו' וויבאַלד דער זמן החיוב איז שוין אַריבער [9].

---

1) רמ"א או"ח סת"ע ס"ב. שו"ע אדה"ז שם ס"ז.

2) ראה מג"א שם סק"א. שם סרמ"ט סק"ז (ושו"ע אדה"ז שם ס"ב). סתרפ"ו סק"ג.

3) בהבא לקמן — ראה ס' ערב פסח שחל בשבת (אה"ק, תשל"ד).

4) ובפרט שי"א דע"פ שחל בשבת מתענים הבכורות ביום ו' — ראה ברכ"י סת"ע סק"ד. ועוד.

5) ראה שע"ת לסתרפ"ו.

6) סוכה יד, ב. ע"ד השאלה בגזירות דרבנן בכלל, האם נעשו איסור בעצם או רק משום הטעם — ראה צפע"נ לרמב"ם הל' חו"מ פ"ו ה"ב.

באופן אחר קצת: האם התענית ביום ה' הוא בגדר דחוי', או שמעיקרא התקנה (בקביעות זו) היא להתענות ביום ה' — ראה באריכה (לענין התעניות וכו' ד„מאחרין ולא מקדימין" — מגילה ה, א במשנה): צפע"נ הפלאה בהשמטות נד, סע"ג ואילך. שו"ת דוינסק ח"ב סל"א-לב. שו"ת וואַרשא (נ. י.) ח"א סמ"ד. שו"ת אבני נזר או"ח סתכ"ו.

7) רש"י שם. וראה מהרש"א שם.

8) וי"ל דאה"כ חזר בו, עיי"ש.

9) מכיון שי"א (שו"ע סת"ע שם) דבקביעות זו אין מתענים כלל — אי"צ להשלים לאחר זמנו.

ב. לכאורה קען מען עס אפלערנען פון א דין מפורש ביי תענית אסתר: ווען פורים איז חל ביום א', וואס דאן ווערט דער תענית נדחה פון י"ג אדר צו יום ה' שלפניו[10], איז אויב „חל בו (ביום ה') ברית מילה — פסק'נט דער רמ"א[11] — מותר לאכול על המילה ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים"; וואס פון דעם איז קלאר, אז דערמיט וואס תענית אסתר איז געווארן נדחה און נקבע ביום ה', הייסט דאס ניט אז דער טאג איז געווארן דער זמן החיוב, נאר ס'איז בלויז תשלומין ליום השבת — און דעריבער קען מען עס משלים זיין ביום ו'[12].

און לפ"ז דארף אויסקומען, אז אזוי איז דאס אויך בענינינו בנוגע צו תענית בכורות[13].

אבער יש ראי', אז דער חיוב התענית פון תענית בכורות איז איבערגעטראגן געווארן אויף יום ה':

נתפשט המנהג, אז אנשטאט צו פאסטן ערב פסח, זיינען זיך די בכורות משתתף דעם טאג אין א סיום מס' (סעודת מצוה) און במילא ווערט דער תענית נפקע[14]. און אויב ערב פסח איז חל בשבת, איז מנהג ישראל, אז מ'מאכט דעם סיום ביום ה'.

איז בשלמא אויב דער יום ה' איז געווארן דער זמן התענית, איז מובן אז די השתתפות אינעם סיום ביום ה' איז מבטל דעם חיוב התענית פון דעם טאג; און נאך דעם יום ה' איז שוין ניטא קיין חיוב תענית.

אויב אבער דער יום ה' איז א זמן תשלומין צום חיוב פון נאכדעם, פון ערב פסח (שבת) — ווי קען דער סיום ביום ה' מבטל זיין א חיוב תענית וואס איז אין אן אנדער טאג — פון ערב פסח (שבת) (ובמילא — יתענה ביום ו', אדער מאכן נאך א סיום ביום ו')!

ג. לכאורה יש לדחות (לויט ווי עס זאגן געווייסע אחרונים[15]), אז דער אויפטו פונעם סיום בערב פסח איז ניט (נאר) אין דעם וואס ער גיט א היתר אכילה, נאר (אויך) אז דער סיום איז במקום התענית: דער טעם פון תענית בכורות איז צו מאכן א „זכר לנס שנצולו ממכת בכורות"[16], און א סיום מס' (וסעודת מצוה), איז דאס גופא א „זכר לנס כו'"[17].

עפ"ז איז מספיק דער סיום פון יום ה' אפילו אויב מ'זאל אננעמען אז דער חיוב התענית דאן איז בלויז תשלומין לערב פסח — ווייל מיטן סיום האט מען יוצא געווען דער חיוב צו מאכן א „זכר לנס כו'".

אבער דאס איז ניט אויסגעהאלטן — וואורום, אדרבה, לויט דער סברא (אז דער סיום גופא טוט אויף דעם „זכר לנס כו'") וואלט געדארפט אויסקומען, אז

---

10) רמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"ה. טושו"ע או"ח סתרפ"ו ס"ב.

11) סתרפ"ו שם.

12) ומ"ש בט"ז שם (סק"ב) שלא יתענה בע"ש ויאכל סעודת המילה בלילה — הוא רק משום דס"ל דגם יחיד אין להתענות בע"ש מפני כבוד השבת. וראה שע"ת שם, דמי ששכח להתענות ביום ה' גם הט"ז מודה דשפיר מתענה ביום ו', ע"ש.

13) ראה ח"י סת"ע סק"ד: וגם אפשר להתענות תענית בע"ש. ולהעיר גם ממפ"ג (א"א) שם סק"ג דאיסטניס בכור שצם בע"פ וע"פ חל בשבת יתענה רק ביום ו'.

14) כבר שקו"ט באחרונים בזה. וראה לקמן הערה 17.

15) שו"ת ערוגת הבושם או"ח סקל"ט.

16) טור או"ח ר"ס תע. שו"ע אדה"ז שם.

17) ועפ"ז מתורץ בפשטות זה שהתענית נפקע ע"י הסיום (ומותר לאכול כל היום) — אף דמי ששכח ואכל בתענית צבור משלים התענית (או"ח ר"ס תקסח). וכשקו"ט באחרונים.

מ׳זאל מאכן א סיום (אויך) אין טאג פון שבת ערב פסח; וואָרום וויבאלד מ׳קען דעם „זכר לנס כו״ מאכן אין דעם טאג אין וועלכן ער איז לכתחילה נקבע געווארן (ווייל ס׳איז בסמיכות צום זמן וועו דער נס האט פאסירט) — פאר־ וואס זאל מען יוצא זיין מיט דעם וואס מ׳האט דעם „זכר״ געמאכט מיט צוויי טעג אדער א טאג פריער?

— דאס וואס מ׳דארף איבערהויפט מאכן א סיום ביום ה׳ (און ניט יוצא זיין מיט מאכן א סיום ביום שבת ע״פ), קען מען פארענטפערן: וויבאלד ביום ה׳ איז פאראן א חיוב תענית, קען מען דעם חיוב תענית ניט פארבייטן דורך א סיום (און זכר לנס) א טאג אדער צוויי טעג שפעטער[18]; עס האט אבער יע געדארפט זיין דער מנהג (עכ״פ — להידור מצוה) צו מאכן (נאך) א סיום, א „זכר לנס כו״ איגעם טאג פון ערב פסח עצמו (שבת).

און פון דעם וואס מיר געפינען ניט אז עס זאל זיין א מנהג צו מאכן א סיום (אויך) ביום השבת עכ״פ, איז מוכח, כנ״ל, אז אין דעם טאג (און אויך ביום ו׳) בלייבט ניט מער קיין חיוב תענית (און מאכן א זכר לנס), ווייל ער איז נפקע געווארן און זיך איבערגעטראגן ליום ה׳.

[ס׳איז קיין ראי׳ ניט וואס ביי תענית אסתר געפינט מען יע, אז מ׳קען משלים זיין דעם תענית ביום ו׳ (כנ״ל ס״ב) — ווייל כמה חילוקים בתקנות דרבנן פון איינע צו אנדערע, ופשיטא אז ס׳איז ניטא קיין הכרח אז איין תקנה דרבנן איז פונקט אין איר אופן ופרטים, צו א צווייטער

ובפרט בענינו — איז דא א טעם לחלק צווישען תענית אסתר און תענית בכורות: תענית אסתר איז נקבע געווארן בזמנו — בי״ג אדר, ווייל אין דעם טאג „נקהלו לעמוד על נפשם״[19] — און א דחי׳ (ווען ס׳קומט אויס בשבת — ליום ה׳) איז א חידוש והוספה אף עיקר התקנה (תשלומין): משא״כ תענית בכורות — איז עיקר התקנה תענית דחוי׳, וואָרעם זמנו איז טו ניסן (זמן דמכת בכורות) נאר מ׳איז עם דוחה, „מקדימין בי״ד משום דאי אפשר ביו״ט״[20] — איז דער זעלבער עיקר התקנה בא דער דחי׳ מצד „אא״פ בשבת״ — שם דחי׳ אחד הוא].

ד. בהסברת הגדר פון דחיית התענית, איז אויך תלוי און א נפקא מינה להלכה — בא א קטן שהגדיל בערב פסח שחל בשבת: דער מנהג איז דאך, אז דער אב פאסט במקום בנו בכורו הקטן[21] — איז אויב בנו בכורו איז געווארן א גדול בערב פסח שחל בשבת, צי דארף דער פאטער פאסטן ביום ה׳, אדער ניט?

אויב מ׳זאל אננעמען, אז יום ה׳ איז געווארן דער זמן החיוב, און ביום ה׳ (י״ב ניסן) איז דער בן נאך א קטן, דארף זיין פאטער פאסטן;

אויב אבער דער חיוב בלייבט אויף יום י״ד ניסן (שבת), און דאס וואס מ׳פאסט ביום ה׳ איז נאר בגדר תשלומין לשבת — דארף אויסקומען, אז דער אב טוט גארניט אויף מיט זיין פאסטן ביום ה׳ בשביל בנו, ווייל אין דעם זמן החיוב

18) ומובן ג״כ שאין לחייב הבכורים לעשות סיום בע״פ שחל בשבת „זכר לנס כו״ ולבטל התענית לגמרי.

19) ר״ת הובא בראי״ש ור״ן ריש מגילה. טור או״ח סתרפ״ו.

20) ברכ״י סת״ע סק״ז.

21) רמ״א סת״ע שם. שו״ע אדה״ז שם ס״ד.

(שבת — י״ד ניסן) איז דער בן אָ גדול, וועמען דער אב קען ניט מוציא זיין מיט אָ תענית ובמילא איז ניט שייך תשלומין.

ועפ״ז קומט אויס, אַז ס׳איז דאָ אָ יתרון וועז מ׳נעמט אַן, אַז דער זמן התענית איז איבערגעשטעלט געוואָרן אויף יום ה׳: אויב עס איז בגדר תשלומין דאַרף אויסקומען, אַז אָ בכור קטן שהגדיל בערב פסח שחל בשבת איז יוצא מן הכלל פונעם גאַנצען ענין פון תענית בכורות: זיין פאָטער קען דאָך אים ניט מוציא זיין כנ״ל: און אויב ער אליין זאָל פאַסטן ביום ה׳, בעת ער איז נאָך אָ קטן — איז דאָך אָ שקו״ט [22] צי אָ מצוה וואָס אָ קטן טוט בתור חינוך קען מוציא זיין דעם חיוב מצוה אַלס גדול (בנדו״ד — דעם חיוב פון יום שבת ערב פסח, וועז הגדיל).

ה. אָבער י״ל אַז אפילו את״ל אַז די דחיית התענית איז תשלומין צו ערב פסח, וועט ניט פעלן דער ענין התענית ביי אָ בכור קטן שהגדיל ביום י״ד ניסן שחל בשבת.

די הסברה בזה, ובהקדים: כנ״ל וועז פורים איז חל ביום א׳ וועלט תענית אסתר נדחה ליום ה׳, און דאָרט איז דאָך בלויז אָ גדר תשלומין (כנ״ל ס״ב). איז אָ שאלה: קטן שהגדיל בי״ג אדר (אין אָ קביעות וועז פורים חל ביום א׳) — ווי וועט ער קענען יוצא זיין דעם חיוב להתענות בתענית אסתר (ווייל, כנ״ל, ס׳איז דאָ אָ שקו״ט צי מיט זיין פאַסטן בקטנותו (י״א אדר) אַלס חינוך קען ער יוצא זיין דעם חיוב בגדלותו (י״ג אדר)) ?

און די זעלבע שאלה איז ביי אַלע ענינים אויף וועלכע מ׳זאָגט „מקדימין ולא מאחרין״ [23] — אויב מ׳וועט זאָגן אַז עס איז תשלומין: אין פאַל וועז אָ קטן איז געווארן בר־מצוה ביום החיוב, ווי קען ער יוצא זיין ידי חיובן אַלס גדול ?

ולדוגמא: אין אָ קביעות ווי היינטיקן יאָר, וועז פורים פון ערי מוקפות חומה (ט״ו אדר) איז חל בשבת, איז מען דאַרט מקדים קריאת המגילה לי״ד אדר [24]. איז אויב דאָס איז תשלומין [25] צום חיוב פון ט״ו אדר (בשבת), איז וואָס דאָרף טאָן אָ קטן שהגדיל ביום ט״ו אדר [26] ?

---

22) ראה לדוגמא — הגהות רעק״א לאו״ח סקפ״ו ס״ב. ציונים לתורה (להר״י ענגל) כלל יב. ועוד.

23) מגילה ה, א (במשנה).

24) משנה ריש מגילה. רמב״ם הל׳ מגילה ספ״א. טושו״ע או״ח סתרפ״ח ס״ו.

25) ראה רש״י מגילה (ה, א ד״ה ערב שבת) „ערב שבת זמנם הוא .. להכי נקט האי לישנא דתשמע מינה הואיל ותקנו להן חכמי ישראל שאחר כנה״ג להקדים משום דרבה ה״ה לנו כיום וזמן הקבוע מתחלה לכל דבריו ואע״פ שהוא שלא בזמנן הוי כזמנן״ [וראה הגהות חשק שלמה למגילה שם: כיון דרבנן עקרו הקריאה מיום השבת תו אינו מוטל על יום שבת שום חיוב קריאה. וראה הערה הבאה]. אבל מסקנת הגמ׳ שם היא ד„מאי ערב שבת זמנם (רק) לאפוקי מדרבי״ (ולא שהוא זמנם לכל דבריו). וראה תשב״ץ ח״ג סי׳ רחצ: והא דלא קרינן מגילה .. אריא דאיסורא הוא דרביע עלייהו .. ויום שלפניו לקריאה .. אינן אלא לתשלומין דידי׳ כו״.

אבל להעיר מטו״א מגילה שם, דרק לרבה התקנה לקרות ביום ו׳ הוא מחכמים שאחר כנה״ג, אבל לר״י אנשי כנה״ג עצמם תקנו כן, עי״ש. וראה לקו״ש ח״ז (ע׳ 50 ובהערות שם) שי״ל, שהתקנה של קריאת מגילה (גם לרבה) היתה לאחרי שגזרו גזירה דרבה. — אלא שמ״מ מקום לשאלה (ע״ד הנ״ל בפנים ס״א ובהערה 6): האם התקנה (של אנשי כנה״ג) לקרוא את המגילה ביום ו׳ (כשחל בשבת) הוא באופן של דחי׳ לבד, או שהתקנה מצד עצמה היא לקרוא אז — ראה לקו״ש שם הערה 16.

26) ראה שקו״ט בהגהות חשק שלמה למגילה שם — עפמ״ש בטו״א (שהובא בהערה הקודמת) האם חיוב דקריאת מגילה בע״ש כשחל בשבת הוא מדברי קבלה (אנשי כנה״ג) או רק דרבנן. אבל גם אם הוא דרבנן יש מקום להשאלה (כדלעיל בפנים ס״א והערה 6), וכמ״ש שם בעצמו (נעתק בהערה הקודמת); וכן לאידך — גם אם הוא תקנת אנשי כנה״ג יש מקום לשאלה, כנ״ל בהערה הקודמת.

ו. וי"ל בזה: ע"ד ווי מ'מוז דאך זאגן בכלל, אז א קטן (ועד"ז ויתרה מזה [27] — איינער וואס גרייט זיך [28] מגייר זיין) איז מחוייב צו לערנען די הלכות המצוות (תפלין, ק"ש וכיו"ב, וועלכע ער וועט מוזן מקיים זיין תיכף ווי ער ווערט א גדול) נאך איידער ער ווערט א גדול — וואָרום אויב ער וועט עס אפלייגן ביז ער וועט ווערן א בן י"ג שנה ויום אחד, וועט ער דאן ניט וויסן ווי צו מקיים זיין די מצוות: ד. ה. עס איז דא אויף אים א חיוב זייענדיק א קטן זיך צוגרייטן אויף צו קענען מקיים זיין זיינע חיובים ווען ער וועט ווערן א גדול [29] — ע"ד מכשירי מצוה [30] —

עד"ז י"ל בנדו"ד: עס איז דא א חיוב אויפן קטן צו לייענען די מגילה ביום י"ד

— מ'קאן דאך ניט זאגן (לא אשתמיט בשום מקום לומר אזא דבר תמוה) אז קטן הנ"ל איז די יארן לפני זה מחוייב במגילה (בתורת חינוך) און די יארן לאחרי זה מחויב — און דעם יאר בנתיים איז ער פטור! — ס'שוועך צו זאגן אז ער איז מחוייב בתורת חינוך — חאטש אז בשנים הקרובות וועט ער לייענען בט"ו — מצד דעם וואס יארן שפעטער וועט זיין אזא קביעות!

ומסתבר לומר — אז דאס איז א חיוב כדי צו יוצא זיין דעם חיוב וואס וועט אויף אים חל זיין אלס גדול ביום ט"ו. ד. ה. אז זיין לייענען די מגילה אלס קטן איז ניט (נאר) אלס חינוך, נאר די תקנת חכמים איז לכתחילה חל אויפן קטן אלס הכשר צו זיין חיוב אלס גדול [31].

ועד"ז איז אויך בעניננו: אפילו אויב מ'וועט אננעמען אז תענית בכורות ביום ה' איז תשלומין ליום השבת — יש מקום לומר, אז א קטן שהגדיל ביום י"ד ניסן זאל זיין מחוייב צו פאסטן ביום ה' [32] (י"ב ניסן) אלס הכשר צו זיין חיוב וואס וועט אויף אים חל זיין אלס גדול (ביום י"ד).

(משיחת י"א ניסן תשל"ד)

---

27) שהרי עכו"ם אסור ללמוד תורה.

28) ראה חדא"ג מהרש"א שבת לא, א ד"ה א"ל. שו"ת רעק"א סמ"א. שד"ח כללים ג, סקנ"ה (כו). שם פאת השדה ג' סוסק"ה.

29) ראה גם לקו"ש ח"ז ע' 240. חכ"ו ע' 75 ואילך.

30) להעיר מדעת ר"א (שבת רפ"ט. ובכ"מ) דגם מכשירי מצוה דוחים את השבת.

31) וכיון דמלכתחילה בעת ציווי מקרא מגילה (דמד"ס הוא) תקנו כן — אולי י"ל דיכול להוציא את הגדול אף שהוא עדיין בקטנותו.

32) ולפי"ז אביו אי"צ להתענות במקומו.